

zdorovia: na primere sakharnogo diabeta I tipa : dis. ... kand. psikh. nauk : 19.00.10 / Kseniia Borisovna Vovnenko. – Nizhni Novgorod, 2010. – 172 s.

3. Kachan E. P. Osobennosti vnutrennei kartiny bolezni u patsientov s sakharnym diabetom 2-go tipa v zavisimosti ot dlitelnosti zabolevaniia / E. P. Kachan, A. I. Kulak // Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofii. Psikhologii. – 2015. – S. 108–114.

4. Kyrylova O. O. Novyi pidkhd do vyvchennia lokusu kontroliu zdorovia v pidlitkiv iz tsukrovym diabetom I typu / O. O. Kyrylova // Ukrainskyi zhurnal dytiachoi endokrynolohii. – 2017. – № 1. – S. 16–20.

5. Kyrylova O. O. Struktura motyvatsii do samokontroliu u khvorykh pidlitkiv iz tsukrovym diabetom I typu [Elektronnyi resurs] / O. O. Kyrylova // Ukrainskyi zhurnal dytiachoi endokrynolohii. – 2018. – Rezhym dostupu: <http://ujpe.com.ua/article/view/DE2018-2-23>.

6. Nykonenko Yu. P. Klinichna psikholohiia : navch. posib. / Yu. P. Nykonenko. – K. : KNT, 2016. – 368 s.

7. Rudenko L. M. Doslidzhennia emotsiinykh porushen u ditei molodshoho shkilnogo viku, khvorykh na tsukrovii diabet typu I /

L. M. Rudenko, Yu. V. Havrylenko, T. M. Osadcha // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnogo universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho. Seria : Psikhologichni nauky. – 2016. – № 1. – S. 176–180.

8. Trifonova E. A. Psikhosotsialnye faktory narusheniia psikhicheskoi adaptatsii i kachestva zhizni bolnykh insulinozavisimym sakharnym diabetom : avtoref. dis. ... kand. psikh. nauk : 19.00.04 / E. A. Trifonova. – Moskva, 2005. – 18 s.

9. Shtrakhova A. V. Motivatsionnyi komponent vnutrennei kartiny bolezni kak faktor priverzhennosti k terapii u bolnykh somaticheskimi zabolevaniiami s vitalnoi ugrozoi / E. V. Arslanbekova, A. V. Shtrakhova // Vestnik IuUrGU. – 2011. – № 29. – S. 82–89.

10. Lustman P. J. Depression in diabetic patients: the relationship between mood and glycemic control / P. J. Lustman // J Diabetes Complications. – 2005. – Vol. 19. – P. 113–122.

Надійшла до редколегії 14.10.18

I. Буровская, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОТИВАЦИОННО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ У БОЛЬНЫХ НА САХАРНЫЙ ДИАБЕТ

Выделены главные направления исследования психологических особенностей лиц, больных сахарным диабетом. Проведен теоретический анализ современных психологических исследований мотивационно-смысловой сферы у больных сахарным диабетом. Описаны особенности мотивационно-смысловой сферы лиц, больных сахарным диабетом. Определены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: психологические исследования, мотивационно-смысловая сфера, болезнь, сахарный диабет.

I. Burovska, post-graduate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PSYCHOLOGICAL STUDIES OF THE MOTIVATIONAL-SEMANTIC SPHERE IN PATIENTS WITH DIABETES MELLITUS

The main directions of research of psychological peculiarities of people with diabetes mellitus are single out. A theoretical analysis of modern psychological studies of the motivational-semantic sphere in patients with diabetes mellitus are conduct. Described features of the motivational-semantic sphere of persons suffering from diabetes mellitus. Prospects for further research are determined.

Keywords: psychological research, motivational-semantic sphere, illness, diabetes mellitus.

УДК 378.091.212:159.9.072:005.336.2

Г. Варіна, старш. викл.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САНОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЧИННИКА ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Присвячено проблемі визначення особливостей саногенного потенціалу як чинника професійної стійкості особистості майбутнього психолога-практика. Актуальність проблеми, що вивчається, визначена умовами оптимізації індивідуально-професійного становлення майбутніх психологіє-практиків, особистісною зрілістю, інтеграцією Я-концепції та розвитку саногенного потенціалу особистості як аспектів професійної стійкості, ефективної професійної самореалізації й факторів збереження психічного здоров'я особистості. Під час аналізу саногенного потенціалу особистості у психологічній діяльності, на наш погляд, слід спиратися на системно-модельний підхід. Описано ефективність запровадження тренінгової програми "Розвиток саногенного потенціалу особистості: стресостійкість і тайм-менеджмент".

Ключові слова: професійна стійкість, стресостійкість, саногенний потенціал, емоційна стійкість, адаптація.

Постановка проблеми. Сьогодні вже недостатньо успішно долати чергові життєві кризи та здійснювати особистісні вибори. Мінливе сьогоднішнє змушує людину ефективно жити в екстремальних умовах, в умовах нескінченного пошуку своїх завдань, своїх смислів, у пошуку себе. На тлі активного розвитку проблем професійної й особистісної мобільності професійна стійкість як найважливіша характеристика особистості в останні роки стає актуальним предметом досліджень у системі наук про людину. Інтерес до даного феномена пояснюється, з одного боку, тим, що логіка наукових міркувань вимагає розгляду альтернативного феномена щодо професійної мобільності. З іншого боку, стійкість як стрижневе утворення особистості передбачає сталість її психічного складу, що є, безсумнівно, цінним у цілому для ринку праці зокрема та для системи психологічної служби загалом.

Ураховання не тільки особистісного потенціалу студентів відповідно до вимог обраної професії, розвиток

професійно важливих якостей у процесі професійного навчання, а й можливості ефективно працювати в умовах стресогенних чинників може впливати на підвищення ефективності підготовки майбутнього фахівця і сприяти його успішній професійній самореалізації. У цьому зв'язку виняткового значення набуває дослідження процесу формування на етапі вузівської підготовки прагнення до професійної свідомості, самовизначення та стресостійкості як ключових категорій, завдяки яким забезпечується належна продуктивність майбутньої професійної діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми у спеціальній літературі. У сфері професійної діяльності стійкість, крім таких характеристик, як ефективність, надійність і стабільність, професійних дій набувають такі характеристики, як активність самоорганізації та здатність до саморегуляції. На самоорганізацію як основу стійкості вказували К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Божович, Л. О. Амірова, В. Е. Чудновський. При цьому в

працях К. О. Абульханової-Славської ми знаходимо міркування про те, що саморегуляція соціально обумовлена. Уважаємо важливим підкреслити, що ми розглядаємо професійну стійкість не як вияв ригідності та не як пасивно-приспосувальну діяльність людини, а як адекватний із елементами творчості вияв власної професійної позиції, що спирається на власну спрямованість.

Узгодженість із нашими висновками ми знаходимо у В. Е. Чудновського, праці якого покладені в основу робіт цілого ряду дослідників, що займаються проблемами стійкості особистості. У працях автора зроблені акценти на професійні інтереси й ідеали, ідеї, мотиви, віддалені орієнтації [6].

Проблему професійної стійкості вперше в науковий обіг у сфері психології ввів К. К. Платонов, який розглядав зазначену професійну характеристику як властивість особистості, в якому виявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [4]. Пізніше професійну стійкість розглядали як властивість особистості, що виявляється у тривалості, успішності й задоволеності професійною діяльністю як сукупність за професійним спрямуванням та професійною самосвідомістю.

Окремим аспектам проблеми стійкості присвячено значну кількість досліджень. Моральної стійкості особистості присвячені роботи Є. В. Семенової, І. Б. Свеженцової, Є. І. Зикиної, С. Н. Тіхомірова, В. Е. Чудновського, емоційну стійкість вивчали О. О. Казакова, Л. Ф. Малигіна, В. Є. Медведєва. Морально-психологічна стійкість досліджувалася М. А. Сібірко, Є. Т. Хайрулловою [3]. Проблему професійної стійкості особистості вперше сформулював К. К. Платонов, на думку якого, професійна стійкість – це така властивість особистості, в якій виявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [4]. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що на сьогодні зустрічаються різні теоретико-методологічні підходи до розуміння професійної стійкості. Під стійкістю мається на увазі здатність протистояти труднощам, зберігати віру в ситуаціях фрустрації та постійний (доволі високий) рівень настрою.

Із аналізу психологічної літератури (В. Е. Чудновський) [6], основних положень концепції психологічної стійкості особистості (Є. П. Крупник) та експериментальних досліджень, присвячених даній проблемі (Є. П. Крупник, Н. А. Ларіна, Є. М. Лебедева, Р. А. Тагірова, Т. Б. Сизова) [2], випливає, що якість психологічної та професійної стійкості характеризує зрілу особистість, яка має високий рівень інтелектуальної й етичної культури, високорозвинені професійні здібності, уміння регулювати власні психічні стани в різних стресогенних умовах праці. Це зумовлює рідкість, якщо не унікальність професійно стійкої особистості.

Саногенний важливо розглядати як у контексті визначення змісту, оцінки, так і в контексті її формування, тоб-

то розвитку на різних етапах професійного шляху, у період адаптації до професії та залежно від професійної діяльності. Це дасть змогу визначити, від чого залежить опанування людиною складних життєвих ситуацій (Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева), яку роль в оптимальному функціонуванні людини відіграє її індивідуальний досвід (О. М. Лактіонов), суб'єктна активність (В. О. Татенко, Ю. М. Швалб), стійкі ознаки емоційності у структурі індивідуальності (О. П. Саннікова) та інші [1].

Диференціація поглядів на стійкість як характеристику особистості не вирішує проблему її комплексного характеру, але надає нам підстави реформації освіти у рамках вирішення проблеми професійної стійкості в системі підготовки майбутніх практичних.

Мета статті: визначення особливостей саногенного потенціалу як чинника професійної стійкості особистості майбутнього психолога-практика.

Матеріали емпіричного дослідження. У цій статті, саногенний потенціал особистості ми розглядаємо як характеристики, які сприяють збереженню здоров'я, як "здорові" риси особистості: це набір особистісних стійких характеристик, що забезпечують гармонійний розвиток здорової особистості, психічне здоров'я, попереджують вияв відхилень та аномалій розвитку. Це певна (нелінійна, самоорганізуюча, інтегральна) організація окремих психологічних компонентів, що формується в ході онтогенезу в людини і є нежорсткою функціональною системою реагування на зовнішні подразники з урахуванням індивідуально-психологічних та конституціональних характеристик людини [2].

Серед значущих для зміцнення психологічної стійкості особистості чинників було перераховано: ставлення особистості (зокрема й до себе), характеристики свідомості особистості, емоцій і почуттів, особливості пізнання та досвіду, поведінки й діяльності. Психологічна стійкість також залежить від особливостей світогляду. Зрозуміло, що таке складне утворення не виникає легко і швидко навіть під впливом дуже авторитетної особистості [1]. Отже, саногенний потенціал – це психоенергетичний потенціал особистості, який сформувався як похідний від багатства її внутрішнього світу, широти соціального і духовного просторів, накопичення досвіду, досягнень власного благополуччя та прямо пропорційно впливає на її психічне здоров'я, а також засоби, які дозволяють його підтримувати. Саногенний потенціал особистості має багато складових [2]. Саногенний потенціал буде збитковим без психологічної стійкості особистості, без ресурсів стійкості, урівноваженості, опірності.

У результаті теоретичного аналізу нам удалося виявити такі структурні компоненти професійної стійкості майбутнього практичного психолога (рис. 1).

Рис. 1. Модель професійної стійкості майбутнього практичного психолога на основі акмеологічного підходу (складено автором)

Основним фактором саногенного потенціалу особистості майбутнього практичного психолога безпосередньо є задоволеність вибраною професією, що має значні кореляційні зв'язки з оптимальним мотиваційним комплексом (позитивний зв'язок $r = + 0,409$) та з рівнем емоційної нестабільності (негативна залежність $r = - 0,585$). Інакше кажучи, задоволеність вибраною професією тим вище, чим оптимальніше мотиваційний комплекс: висока вага внутрішньої й зовнішньої позитивної мотивації і низький – зовнішньою негативною. Висока емоційна нестабільність пов'язана зі зниженням задоволеності професією [5].

Емоційна нестабільність особистості сама по собі може обумовлювати зниження задоволеності професією у цілому ряді випадків. Але з іншого боку, низька задоволеність, викликана іншими причинами (внутрішньо особистісний конфлікт, професійні невдачі, неможливість задоволення основних потреб і т. п.), може призводити до підвищення емоційної нестабільності. Перше впливає на друге, друге – на перше; загальний негативний ефект при цьому постійно підтримується на високому рівні або підвищується. Підтверджує сказане і виявлена в дослідженні нега-

тивна кореляційна залежність між оптимальністю мотиваційного комплексу і рівнем емоційної нестабільності особистості майбутнього професіонала. Чим оптимальніше мотиваційний комплекс, тим більше активність психолога мотивована самим змістом практичної діяльності, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів, – тим нижче емоційна нестабільність. І навпаки, чим більше діяльність фахівця обумовлена мотивами уникнення, бажанням "не сплохувати" (які починають превалювати над мотивами, пов'язаними з цінністю самої психологічної діяльності, а також над зовнішньою позитивною мотивацією), тим вищий рівень емоційної нестабільності [5].

При аналізі саногенного потенціалу особистості у психологічній діяльності, на наш погляд, слід спиратися на системно-моделюючий підхід. Модель складається із трьох взаємопов'язаних блоків-рівнів, що опосередковують діяльність майбутніх практичних психологів, спрямовану на протидію стресогенним агентам. Структурно-функціональний склад поданих рівнів є, з одного боку, утворенням доволі стійким (згідно із принципом системності), але, з іншого боку, динамічним, що зазнає постійних вікових та ситуативних змін.

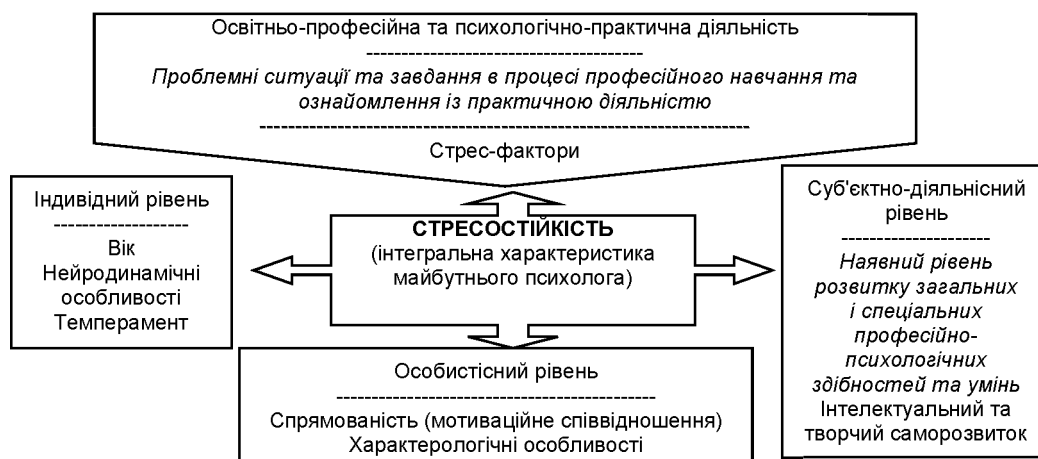

Рис. 2. Психологічна модель стресостійкості практичного психолога (складено автором)

Модель складається з трьох взаємопов'язаних блоків-рівнів, що опосередковують діяльність практичного психолога, спрямовану на протидію стресогенним агентам. Структурно-функціональний склад поданих рівнів є, з одного боку, складовою доволі стійкою – згідно із принципом системності, та, з іншого боку, динамічною, такою, що зазнає постійних вікових та ситуативних змін, тобто такою, що перебуває в розвитку. Ми також вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що стресостійкість психолога не є простою сумою цих чинників, а виступає як складна, гнучка система, що склалася в результаті їхньої взаємодії, із взаємодоповненнями і взаємними компенсаціями. Ця модель відображає загальні основи розвитку саногенного потенціалу, тоді як сутнісна характеристика функціонування представленої системи може мати різну спрямованість. Так, на думку Л. У. Кулікова, "характер подолання стресу залежить у першу чергу від активності особистості та її соціальної адаптованості". За твердженням А. А. Реана, необхідно розрізнити спрямованість активності ("назовні" або "всередину"), а також тип адаптаційного процесу (дійсна адаптація, псевдоадаптація або дезадаптація). Аналіз поданих вище положень дозволяє нам стверджувати, що тип адаптації пов'язаний із рівнем професійної майстерності майбутнього психолога. Відповідно і психологічні механізми стресостійкості, що відображають роботу всіх

її рівнів (згідно із нашою моделлю), будуть також різні. Так, ми вважаємо, що в успішних психологів провідна роль у системі протидії стресу належить процесу дійсної (реальною) адаптації, яка полягає у продуктивному вирішенні педагогічних проблемних ситуацій і завдань. Тому що, як зазначає Л. В. Куліков, "активність особистості стає, передусім, як прагнення, потреба в самореалізації, розкриття своїх потенціалів і здібностей".

Емпіричне дослідження проводилося серед студентів I–III курсів (спеціальність 053 "Психологія") Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького.

Психологічна діагностика рівня тривожності за допомогою опитувальника Спілбергера – Ханіна показала, що більшість студентів мають високий рівень ситуативної тривожності (44 %) та помірний рівень особистісної тривожності (38 %). Особи, що належать до категорії високотривожних, схильні сприймати загрозу своїй самоцінності й життєдіяльності у великому діапазоні ситуацій і реагувати на них вираженим станом тривожності. Дуже висока тривожність прямо може бути пов'язана з наявністю невротичного конфлікту, емоційними зривами та із психосоматичними захворюваннями. Низька тривожність, навпаки, характеризує стан як депресивний, неактивний, із низьким рівнем мотивацій.

За допомогою Фрайбурзького особистісного опитувальника нами виявлено рівень невротичності, урівно-

важеності, емоційної лабільності респондентів. Шкала І (невротичність) характеризує рівень невротизації особистості. Найбільш загальними особливостями осіб із високими оцінками за шкалою "невротичність" є висока тривожність, збудливість у поєднанні зі швидкою виснаженістю. Виявлено, що більшість студентів мають високий та середній рівні невротичності (44 %). У разі високих значень фактора "невротичність", як і у випадку з чутливим типом нервової системи, особливістю якої є зниження порогів збудливості, чутливість підвищена. Унаслідок цього індивідуальні подразники легко викликають спалахи роздратування і збудження. Зазвичай тим функціям, які характеризуються підвищеною збудливістю, притаманні підвищена виснаженість і стомлюваність. Для осіб із низькими (28 %) та середніми оцінками (28 %) за фактором "невротичність" характерні спокій, невимушеність, емоційна зрілість, об'єктивність стосовно оцінки себе та інших людей, постійність у планах і уподобаннях. Вони не приховують від себе власних недоліків і промахів, не переймаються через дрібниці, відчують себе добре пристосованими, охоче підкоряються груповим нормам.

Шкала VI (урівноваженість) відображає стійкість до стресу. За результатами діагностики ми бачимо, що більшість респондентів мають середній рівень урівноваженості (46 %). Низькі оцінки за фактором "урівноваженість" указують на стан дезадаптації, тривожність, виражену дезорганізацію поведінки. Більшість студентів мають низький рівень емоційної лабільності (40 %). Низькі оцінки за фактором зустрічаються в осіб емоційно зрілих, які не схильні до фантазій, мислячих реалістично. У своїй поведінці вони керуються надійними, реально відчутними цінностями.

Відповідно до мети розвитку саногенного потенціалу особистості майбутніх психологів розроблено тренінгову програму "Розвиток саногенного потенціалу особистості: стресостійкість та тайм-менеджмент" на основі моделі стресостійкості. Метою програми є підвищення загального рівня саногенного потенціалу особистості. Особлива увага звертається на формування позитивного образу стресової ситуації, навчання когнітивному аналізу ситуації, прогнозування поведінки залежно від обставин, актуалізацію навичок довільної релаксації та напрацювання досвіду застосування прийомів і формул конструктивного реагування при вирішенні професійних завдань. Програма створена згідно із принципами концепції прискореного навчання (Accelerated Learning Theory) і використовує всі останні розробки у сфері методології навчання дорослих.

У результаті порівняння емпіричних даних після проведення корекційної роботи на основі реалізації програми зі стрес-менеджменту виявлено, що в експериментальній групі спостерігається збільшення кількості респондентів за показником пластичності у двічі (56 %), зміни у контрольній групі не є значними та обумовлені впливом артефактів попереднього тестування. Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 101,5$) із $T_{кр.}$, який при рівні значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. Таким чином, ми робимо висновок, що після проведення психокорекційних занять показники за шкалою "пластичність" змінилися у позитивний бік. Це говорить про те, що підвищився рівень гнучкості мислення й поведінки, здатності перемикатися з одного виду діяльності на інший. Знизилися показники за шкалою "емоційність". Тобто спостерігається підвищення ролі контролю над емоційними виявами у процесі реагування на різні події, що пов'язані із практичною діяльністю і спілкуванням із

людьми, підвищується роль когнітивного компонента у сприйнятті стресогенного фактора. Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 122$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. Це говорить про те, що зменшився рівень відчуття невпевненості, тривоги, неповноцінності, занепокоєння із приводу роботи, чутливості до невдач. Після корекційної роботи знизився рівень ситуативної тривожності в експериментальній групі в 1,8 рази (52 % – домінуючий низький рівень). Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 143$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. Знизився рівень особистісної тривожності в експериментальній групі, домінуючий помірний рівень становить 52 %. Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 120,5$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. У результаті порівняння емпіричних даних до та після корекційної роботи виявлено значне зниження рівня невротичності у респондентів (домінуючий середній 44 % та низький рівні – 40 %). Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 111$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. У більшості респондентів після участі у тренінговій програмі спостерігається позитивна динаміка в процесі розвитку врівноваженості. Домінуючим в експериментальній групі після корекційного впливу виявлено високий рівень 956 %). Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 140$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі. У результаті впровадження тренінгу на основі стрес-менеджменту знизився рівень емоційної лабільності у респондентів в експериментальній групі (домінуючий низький рівень – 48 %). Порівнюємо $T_{емп.}$ ($T_{емп.} = 182$) із $T_{кр.}$, який за рівня значущості $p = 0,05$ і $n = 50$ дорівнює 466. Приймаємо гіпотезу H_1 : істотність зрушень у типовому напрямі перевищує суттєвості зрушень у нетиповому напрямі.

Аналізуючи отримані результати, можна сказати, що психокорекційна програма сприяла підвищенню рівня емоційної стійкості та саногенного потенціалу майбутніх психологів. У студентів знизився рівень ситуативної та особистісної тривоги, зменшився рівень відчуття невпевненості, тривоги, занепокоєння стосовно роботи, чутливості до невдач (відображає шкала "емоційність"), підвищився рівень гнучкості мислення й поведінки, здатності перемикатися з одного виду діяльності на інший (відображає шкала "пластичність").

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійна стійкість – це сукупність мотиваційних, емоційних, когнітивних і вольових властивостей, які об'єднуються в інтегровану систему. Вона забезпечується функціонуванням злагодженого механізму і зберігається за умови розвитку саногенного потенціалу особистості. Резерв професійної стійкості пов'язаний із налаштованістю цього механізму. Він визначається індивідуальним професійним досвідом фахівця, рівнем його працездатності та стресостійкості. Перспективами подальших досліджень у цій галузі є розробка та впровадження в систему підготовки майбутніх практичних психологів комплексу методів і технологій розвитку професійної стійкості в рамках практичних курсів "Практикум із групової психокорекції", "Коучинг".

Список використаних джерел

1. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: моногр. / В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
2. Крупник Е. П. Проблема психологической устойчивости. Психологические аспекты социальной нестабильности / под ред. Б. А. Сосновского. – М.: МПГУ, 1995. – С. 27–51.
3. Олійник О. О. Психологічний аналіз понять емоційної, психологічної та стресостійкості / О. О. Олійник // Вісн. Харків. ун-ту. – 2004. – № 617. – С. 96–100.
4. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 255 с.
5. Реан А. А. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. – 479 с.
6. Чудновский В. Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности / В. Э. Чудновский // Вопросы психологии. – 1978. – № 2. – С. 23–34.

Reference

1. Krainiuk V. M. Psykhologhiia stresostiikosti osobystosti: Monohrafiia / V. M. Krainiuk. – K.: Nika-Tsentr, 2007. – 432 s.
2. Krupnik E. P. Problema psikhologicheskoi ustoiichivosti. Psikhologicheskie aspekty sotsialnoi nestabilnosti / Pod red. B. A. Sosnovskogo. – M.: MPGU, 1995. – S. 27–51.
3. Oliinyk O. O. Psykhologhichniy analiz poniat emotsiinoi, psikhologhichnoi ta stresostiikosti / O. O. Oliinyk // Visnyk Kharkivskoho universytetu. – Kharkiv, 2004. – № 617. – S. 96–100.
4. Platonov K. K. Struktura i razvitiie lichnosti / K. K. Platonov. – M.: Nauka, 1986. – 255 s.
5. Rean A. A. Psikhologhiia adaptatsii lichnosti / A. A. Rean, A. R. Kudashev, A. A. Baranov. – SPb.: Praim-Evroznak, 2008. – 479 s.
6. Chudnovskii V. E. K voprosu o psikhologicheskoi sushchnosti ustoiichivosti lichnosti / V. E. Chudnovskii // Voprosy psikhologii. – 1978. – № 2. – S. 23–34.

Надійшла до редколегії 20.10.18

А. Варина, старш. препод.

Мелитопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелитополь

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ САНОГЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ФАКТОРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА

Научная статья посвящена проблеме определения особенностей саногенного потенциала как фактора профессиональной устойчивости личности будущего психолога-практика. Актуальность проблемы определена условиями оптимизации личностно-профессионального становления будущих психологов-практиков, личностной зрелостью, интеграцией Я-концепции и развития саногенного потенциала личности, как аспектов профессиональной устойчивости, эффективной профессиональной самореализации и факторов сохранения психического здоровья личности. При анализе саногенного потенциала личности в психологической деятельности, на наш взгляд, следует опираться на системно-моделирующий подход. Описаны эффективность внедрения тренинговой программы "Развитие саногенного потенциала личности: стрессоустойчивость и тайм-менеджмент".

Ключевые слова: профессиональная устойчивость, стрессоустойчивость, саногенный потенциал, эмоциональная устойчивость, адаптация.

H. Varina, Sen. Teacher

Bogdan Khmelnytsky State Pedagogical University of Melitopol, Melitopol

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF SANOGENIC POTENTIALS AS A FACTOR IN THE PROFESSIONAL SUSTAINABILITY OF THE PERSONALITY OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST

The scientific article is devoted to the problem of determining the characteristics of the sanogenic potential as a factor in the professional stability of the personality of a future psychologist-practitioner. The urgency of the problem is determined by the conditions for optimizing the personality-professional development of future practicing psychologists, personal maturity, the integration of self-concept and the development of a person's sanogenic potential as aspects of professional stability, effective professional self-realization and the factors of preserving a person's mental health. In analyzing the individual's potential for sanogenic potential in psychological activity, in our opinion, one should rely on a system-modeling approach. The effectiveness of the implementation of the training program "The development of the individual's potential for sanogenic potential: stress resistance and time management" is described.

Keywords: professional stability, stress tolerance, sanogenic potential, emotional stability, adaptation.

УДК 159.9.018

М. Величко, асп.

Хмельницький національний університет, Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФЕНОМЕНА МОБІНГУ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розкривається феномен явища мобінгу як виду психологічного насилля у взаємовідносинах групи й особистості. Аналізуються теоретичні підходи до визначення феномена мобінгу та його форм.

Ключові слова: мобінг, булінг, агресія, насильство, жертва, провокація.

Феномен мобінгу належить до тих соціально-психологічних явищ, які завжди супроводжуються взаємодією групи та особистості. На сьогодні велика увага приділяється цьому феномену та пошуку наукової методології, яка б дозволила дати визначення мобінгу. Мірою вияву мобінгу є чинники, які ґрунтуються на стосунках свободи й залежності, відповідальності, певних соціальних очікуваннях і моделях поведінки, особистісних характеристиках тих, хто здійснює тиск та насилля над іншим.

Метою статті є розкриття суті та змісту феномена "мобінгу", основних характеристик і форм, теоретичних підходів до поняття тощо. Проблема мобінгу становить особливий науковий інтерес і потребує осмислення як самого явища в його сутнісних характеристиках, так і можливих адекватних шляхів його подолання. За останні десятиліття мобінг став предметом досліджень Х. Леймана, А. Ваніорек, Л. Ваніорек, Д. Ольвеуса, Р. Здибела, К. Клечка-Барана, Р. Поздзіка, А. Шалко-

вські. У сучасний період вивченням мобінгу займалися Т. Алексеєнко, О. Коробльова, І. Лагутіна, О. Матвійчук, А. Маренчак, Н. Мехеда, О. Сердюк, О. Сорока, І. Філіпова, Є. Ропачук, О. Адамчук.

Поняття "мобінг" не є новим у контексті професійної діяльності, хоча останнім часом його значення конкретизувалося. Можна припустити, що мобінг у різних формах існує ще із часів відколи люди почали об'єднуватись у спільноти. Але вивчення явища відбувалось лише опосередковано в контексті колективу. Як науковий термін "мобінг" уперше ввів К. Лоренц у 1958 р. Він застосував англійське слово "mobbing" для характеристики поведінки деяких тварин щодо інших. Широкої популярності "мобінг" за кордоном отримав у 1960-ті роки після публікації статті шведського лікаря П. Хайнеманна, який порівняв жорстоку поведінку дітей стосовно інших дітей із агресивною поведінкою тварин і назвав це мобінгом [3].